

Josep Pla

La cendra de la vida

Narracions 1949-1967

Edició de Jordi Cornudella

DESTINO

Josep Pla

La cendra de la vida

Narracions 1949-1967

Edició de Jordi Cornudella

Edicions Destino

Obra publicada amb el suport del Departament de Cultura

Queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats. El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

© Hereus de Josep Pla, 2021

© Per l'edició, la justificació, la nota a l'edició i les biografies de les narracions:
Jordi Cornudella, 2021

© Columna Edicions, Llibres i Comunicació, S.A.U. / Destino, 2021
Av. Diagonal, 662-664 – 08034 Barcelona

Primera edició: novembre del 2021

ISBN: 978-84-9710-328-2

Dipòsit legal: B. 16.514-2021

Fotocomposició: Moelmo, S.C.P.

Imprès a Catalunya – *Printed in Catalonia*

Taula

Justificació	IX
Nota sobre l'edició	XIX

La cendra de la vida

Història de Gervasi	3
Eternitat	9
Misèria de Pardal	15
Escenes d'un primer amor	19
Girona [La crueltat gratuïta]	41
Mort de Gervasi	75
Montjuïc [Ramon de Montjuïc]	81
Història de Carrau	91
Un viatge frustrat	97
Un de Begur	165
Pa i Raïm	191
Contraban	239
La fonda del Centre	297
No som res, però fa de mal dir...	311
Pensió barcelonina cèntrica	323
Un mort a Barcelona	343
Un amic: Albert Santaniol	391
Casa de dispeses madrilenya	401

Contrapunt	415
Bulevard Saint-Michel, París	425
El que us pot esdevenir: res	435
Una anàlisi	449
Un home fatal	465
Família a l'estranger	491
Una aventura al Canal	507
Pensió a Cambridge Street	553
La conversació de Saint James Park	575
Meanwood, Leeds, Yorkshire	589
Obscura santedat nòrdica	607
[La vida del jugador]	621
L'afer de la Pensione Fiorentina, a Roma	639
El cercle de Berlín	
Retaule de la inflació	669
Roby o la deflació	707
El moribund intermitent	744

Apèndixs

[El senyor Joanola]	785
La pressa i l'eficàcia	789
Prefaci a <i>La vida amarga</i> (1967)	795
Biografies de les narracions	799

La cenra de la vida

Història de Gervasi

Els nuclis de la política de l'Empordà han estat sempre les tavernes. Hi ha tavernes antigues, que en temps d'eleccions es converteixen en clubs, sobretot si les votacions coincideixen amb l'arribada del vi novell. Llavors es barreja la libació conscient i organitzada amb la dialèctica que l'administració de la cosa pública ha eternament provocat. En aquestes tavernes hi ha un punt de confluència molt curiós entre la facècia oriental que cueja en els sotabarbes dels bocois i les doctrines polítiques austeres i glacials, encara que aquestes doctrines es presentin, en aquests establiments, amb un aire matusser i primari.

Aquestes tavernes no varien. Abans s'hi alternava la Marsellesa amb el *Vals de las olas*. Ara s'hi canta la Internacional i el cuplet. La gent és sempre igual. Són les cançons que passen.

La taverna de Gervasi és molt important i, si bé ha tingut èpoques de més o menys anomenada política, no n'hi ha d'altra a Palafrugell que pel que fa a la libació se li pugui comparar.

Si haguéssim de fer la història de la taverna de Gervasi, hauríem de presentar la història de la nostra estimada vila natal. Aquesta història seria curiosa, perquè, a més a més d'ésser molt curta, tindria la particularitat de no contenir ni fets gloriosos ni personatges de fama i d'anomenada. Sospito que, a molta gent, aquesta falta de tradició brillant els entristiria. A mi m'encanta haver nascut en un poble que no ha produït cap redemptor, ni cap colleccionista de sensacions rares, ni cap predicador estentori. Això em dona una sensació de lleugeresa i de llibertat.

Palafrugell, antigament, era un poble molt petit, murallat. La gent vivia de l'agricultura. La taverna tocava a la torre de l'angle sud-est de la muralla. Davant de la taverna hi havia un olivar. Els parroquians de la casa eren sobretot gent de la rodalia. Els dies de mercat i els diumenges a la tarda s'emplenava de gent, s'hi bevia, s'hi feien tractes i, si convenia, s'hi cantava entre una rodella de llobarro i una ala de pollastre.

Quan vingué la invasió de la gent de la rodalia i dels forasters, el petit poble murallat s'esclovellà com una magrana madura, es va estendre per tots quatre costats i la taverna de Gervasi quedà en el centre de la població. Aquesta circumstància li va donar encara més nom. La gent forana continuà freqüentant-la els diumenges, i la gent del poble tota la setmana, sobretot els dilluns. En aquests dies hi havia cuina a base de cargols, de niu, d'estofat i d'arengades. Les arengades —menjar de pobre— es menjaven amb la torrada amb oli i vinagre. La taverna s'emplenava de fum, l'arengada brillava com un tros d'or sobre el pa torrat, el vinet rajava de les botes rosat i esperitat. La taverna bullia fins que moria la tarda i la llum es fonia, desmaiada, sobre les terres del cantó de mar.

Amb el temps arribà també l'urbanisme, la mania de fer carrers drets i convertir el poble en quadrícules uniformes. De les antigues muralles en quedava la torre de l'angle sud-est, que era rodona, alta i esvelta com una dona ben casada. La torre, però, per fer més dret un carrer, fou tirada a terra, i això fou la mort del vell establiment. Amb ella va desaparèixer un dels racons més concorreguts del poble, sobretot a l'hivern, ja que la torre, en unir-se amb el pa de paret de la muralla, feia una mena de concavitat que era molt abrigada. Quan feia tramuntana, els ganduls del poble es reunien a xerrar en el recés torrat. Es formava una mena de conclave d'esquenadrets i de cínics, i de vegades s'hi trobava refugiat algun venedor ambulat que va de poble en poble, algun adobaparaigües, d'aquests que porten una caixa de fusta i una olla a la mà que regalima un suc negre tot al llarg de la carretera per on van passant. Aquests personatges deixaven el poc que tenien a la taverna i, entre ells, Gervasi tenia una consideració inqüestionable.

Gervasi tenia una cinquantena d'anys quan la torre fou enderrocada. Era un home alt, fort, cellapoblat, amb el color sa i una cara de noblesa que imposava. La desaparició de la taverna antiga, amb les seves taules i bancs correguts, els grans bocois plantats a les parets i el sostre de campana, el taulell amb una aixeta i quatre ampolles i porrons de mala mort, i la gran xemeneia al fons, li produí una tristesa alternada de moments d'indignació i de ràbia. No s'ho va poder acabar. Assistí a l'adaptació de l'establiment a l'època nova amb una displicència que dissimulava, a penes, una irreductibilitat total. A la taverna nova hi posaren cadires, taulell de pedra imitant marbre, aixeta caragolada i peixera. El desesperà. Per més desgràcia, la clientela vella deixà d'anar-hi i fou substituïda per gent menestrala i desmarxada, que els diumenges portava coll i corbata.

—Entre uns i altres han mort la taverna —digué Gervasi a la seva dona, que era una dona petita amb un nas com una avellana i els ulls una mica llagrimosos.

—S'ha de variar, els temps són uns altres... —digué algú que escoltava.

—Variar? ¿Variar què? ¿Què és el que s'ha de variar?

I Gervasi, en un moment de tradicionalisme exaltat, cridà:

—No podeu caminar d'ases que sou!... ¿Què és el que varia? Jo me'n vaig, m'han xafat la guitarra, em moro de tristesa...

La família tenia una barraca i un tros de terra ple de pedres a dalt d'una de les crestes de la costa. La terra havia estat vinya, però la filloxera se l'havia menjada. La barraca queia, el pou era ple de pedres. Gervasi se n'anà a viure allà dalt.

Arreglà un xic el tuguri, netejà el pou i començà de treballar la terra per altra vegada fer-ne vinya. Amb les pedres feu parets seques i castelletes en els pendissos, i començà a plantar ceps. Comprà una escopeta vella, se li presentà un gos mig mort que no volia ningú, i per entretenir-lo anava de vegades a tirar una escopetada. Al darrere de la barraca hi posà quatre o cinc ruscós amb abelles. Quan plovia, Gervasi agafava un fanal de llauna i un paraigua de família i sortia pels barrancs a caçar caragols.

En el treball de plantar la vinya l'ajudà algun personatge del conclave dels esquenadrets. El foraster dormia a la barraca, menjava el que podia i, si li donava la gana, treballava una estona. De mica en mica, la vinya anà guanyant terreny i al cap d'uns quants anys el vi de la vinya de Gervasi tingué una gran fama a tota la rodalia. La vinya, en realitat, produïa poc, la terra era dura de pelar, però el que sortia era d'una gran qualitat.

La vinya donava gust de veure. En els capvespres d'estiu, Gervasi sortia al peu de la porta, s'asseia sobre una pedra, que li servia per fer la picada d'all; el gos, que era molt vell, s'ajeia als seus peus remenant la cua, i l'home donava un cop d'ull a la seva obra i al paisatge. Des de la cresta es contemplava una gran amplada de mar i es veien les barques, com cloves de nou. De la part de terra es veia el Pirineu i el Canigó i, molt més a prop, el campanar i les cases del poble i una gran extensió de terres de conreu. A primer terme hi havia unes vinyes, uns sembrats, uns camps d'userda. Els pins i les oliveres estilitzaven un xic, alleugerien la humanitat imponent del paisatge.

En pondre's el sol, Gervasi agafava un rosat i enorme caragol de mar i des dels quatre punts cardinals de la barraca bufava en el forat del corn. Feia un soroll considerable. Les galtes se li inflaven. Això ho feia en sortir i en pondre's el sol, i a migdia. Com que Gervasi va establir aquest costum des del primer moment d'arribada, la continuïtat ha creat ja una tradició. Els primers dies la gent va creure que aquell tocar el corn era una pura facècia. Després la gent en començà de fer cas i avui el corn de Gervasi és una institució, a la qual la gent s'ha perfectament adaptat —hi ha adaptat sobretot el treball. Aquells sorolls foscos i greus són el cronòmetre d'aquells paratges.

Dir, però, que són un cronòmetre potser seria exagerat, sobretot amb vistes a la precisió d'aquesta paraula. La sortida del sol és anunciada no pas en el moment exacte d'aparèixer sobre la mar, sinó en el moment que és vist pels ulls de Gervasi. A la posta de sol passa igual. Si el dia és cluc, enterbolinat o algun núvol important, judicat per Gervasi consistent, s'interposa entre la sortida o la pos-

ta exacta i la visió que ell en té, el fenomen és anunciat amb el retard o avançament natural.

Un dia, l'ermità de Sant Sebastià li digué:

—Dimecres et vares precipitar...

—No siguis tan llepafils —li contestà molt seriós Gervasi—.

No es pot pas matar tot el que és gras. Quan es pon el sol i jo ho assenyalo, ja hi pots pujar de peus, no tinguis pas por que torni a revinclar...

També hagué de fer front a algunes crítiques provinents de persones posseïdors de rellotges, molt primmirades. Quan li digueren que no tocava mai les dotze en punt i que de vegades els minuts li passaven per malla, contestà:

—Que quedi ben entès! Jo no toco pas les dotze en punt. ¿Què vol dir les dotze en punt? Sembleu tenidors de llibres, tots plegats! Jo toco l'hora de dinar i jo dino a les dotze, compreneu? Teniu una manera tan nova de fer les coses, que aviat em faríeu rodar el cap...

El cert és que la gent, avui, ja no sabia passar-se del corn de Gervasi; els seus bruels formen part del ritme de la terra, i, el dia que el caragol s'apagui i Gervasi es mori, tothom trobarà que, a aquella solitud, alguna cosa li falta.

Els vaixells que passen per aquestes mars coneixen també els tocs de corn, i hi ha xabecs i bergantins que sempre que es troben a l'altura de la vinya saluden amb la bandera. La primera vegada que això va passar, el cor de Gervasi s'emplenà d'alegria i el seu cap d'illusions. Aquell dia Gervasi tingué el caragol a la boca més de dues hores i va tocar una veritable simfonia, fins que el bergantí es va perdre a l'horitzó. Bufà tant, que se n'hagué d'anar al llit amb el pit romput i amb un cap com un tabal.

Aquell dia la gent de terra endins va creure que Gervasi anunciava la fi del món.

Eternitat

Pere Brincs arriba a la barraca de la vinya amb el sol alt. Obre la porta de bat a bat i, mentre penja el sarró en un clau i deixa el bastó darrere la porta, pica de mans.

Surten quatre gallines avalotades, hi ha un gran batibull d'ales davant del sol, una ploma de borrissol li queda penjada al bigoti.

—Tites, tites, tites...

Pere Brincs té quatre gallines a la vinya per mor de donar-li color.

Com que els matins són frescos, d'arribada fa foc a la llar de la barraca. A l'estiu el fa al pas de la porta, a l'ombra. Mentre es torra el pa i es daura l'arengada, encén un cigarret. Després, assegut al pedrís de l'entrada, menja la torrada amanida amb oli i vinagre, fregada amb un gra d'all. La llesca de pa té un color sumptuós; sembla un tros de casulla de cardenal tacada per un sol moribund. Hi ha casulles molt importants. La torrada és una mica salada i convidada a beure. Havent menjat, carrega de vinassa.

Ben fumant, amb el tràmec, fa el tomb de la vinya. Cada dia, en aquella hora, es posa la mateixa qüestió: ¿per on començaràs? Dona la volta al tros lentament, com un gos que volta un plat. De vegades es mira la vinya de reüll, volent dir:

—Em fas una poca gràcia...

La vinya és a la vessant de migdia del cap de Begur, sobre Fornells. A dalt de tot, a la terra més magra, hi ha unes oliveres velles, plenes de pedaços, una figuera molt dura de llevar i sis o set pins

per ombra. A la figuera de vegades s'hi posa un oriol d'un groc desesperat. És una terra que sembla feta expressa perquè les perdis hi peonin amb la seva petulància. A mitjan lloc hi ha el pou, amb dues pilastres i una branca de pi a l'arc, i el safareig, blau, per fer el sulfat. Al capdavant, la vinya toca el corriol dels carrabiners. El corriol és una cinta blanca que fa unes giragonses dolces sobre el penya-segat que dona al mar. Passant-hi, se sent la fortor d'alga i de fonoll marí. Els dies de mal temps el ruixim de l'aigua socarima la primera tira de ceps lineals.

La vinya és a solell tot l'any. A la tardor agafa un color torrat que sembla que passant-hi entre cep i cep la terra hauria de cruir com quan hom trepitja engrunes de pa. Vista del mar és com un caliu de foc i de cendra, amb la flama del sulfat del pou i del safareig. De la barraca es veu el mar, amb les embarcacions i la gràcia antiga de les veles que hi transiten, tota la badia de Fornells, amb la banya de les Falugues a la dreta i el cap de Begur a l'esquerra. Les Falugues són unes muntanyes de color de coll de tórtora sobre les quals els rocs semblen haver-se rovellat i florit. També es veu el caseriu de Fornells, ple de claredat, blanc, groc i rosat, la platja d'Aiguablava, d'una finor ombrívola, els cargols d'escuma de mar sobre les roques i les altres vinyes, pinedes i oliveres de la vessant dolça i assolellada.

...I fet i fet, encara, la feina de cavar i treure herbes és la que li agrada més. Per ensulfatar s'ha de caminar massa. Podar o empeltar fa venir son, i no és gaire agradós despertar-se amb un roc a l'esquena i una tòria al forat del nas. Pere Brincs, que més aviat és llarg i roig de cara, sembla, de lluny, corbat com una perdiu bequejant sobre l'agranall.

¿Qui podria dir el que pot treballar, seguit seguit? Potser només pot treballar una hora. Quan li sembla que no és temps, es redreça, es passa la mà pel front, mira el sol i deixa caure la sentència:

—Nois, això s'ha de mullar...

Arribat a la barraca, despenja la carabassa, gradua el broquet i es fa saltar el vi petit a la llengua. Després, ara un pas ara un altre,

torna a la feina. Tot anant-hi, s'ajup aquí, s'atura allà, treu una herba o una brossa, cull un fonoll, llença una pedra, redreça una tòria, espolsa una cuca verda de sobre un pàmpol.

De seguida és migdia. A l'estiu poua una galleda d'aigua per posar el vi en fresc; a l'hivern passa mitja hora reviscolant un tronc al caliu del foc. Bufa la brasa i el foc li enrogeix la galta. Estén el tovalló, torra el pa, menja la cua de peix o rosega l'os de la costella. Després espioca el gotim de raïm, paladeja la pansa o trenca quatre nous.

—El millor que pots fer —diu després— és anar a dormir un quart...

Si fa calor, s'ajeu sota la remor pregonia i fina, com una carícia, dels pins. De l'ombra es veu el mar blanc, ensabonat, mandrós. L'horitzó és blau i fresc. Una gavina passa panteixant lentament. El paisatge té una immobilitat antiga, benigna i paternal. Si se sent un crit, el vent se l'emporta dolçament. Se sent passar el temps d'una manera suau, com un regalim d'oli.

Si el sol només és tebi, s'encabeix, abrigat amb la manta, en un clot ple de llistó que fa la vinya a mig aire. De vegades s'hi sent encara l'escalfor de la llebre. S'arronsa com un cuc. Tota la serenor del cel li entra pels ulls i veu l'aire com la meravella d'un eixam d'abelles daurades. Acluca els ulls a poc a poc, sentint encara la mica d'amargor de la nou al llavi i l'escalfor de la terra als ossos. S'adorm amb la sonsònia de la cua d'una cançó:

*Els de Banyuls i els de la Roca
a festa major van anar...*

Si somnia, és de la joventut. Sobretot els diumenges quan amb els amics anaven a la vinya a fer àpats i tabola. Al matí, els que eren caçadors feien una canilla i anaven a tirar quatre trets i a fer soroll amb els gossos. Tornaven amb tres quarts de conill o una perdiu. Els que eren mariners feien mig cóp de musclos o paraven la moixonera. Es feien uns arrossos suculents i majestuosos —arrossos amb el calcari del marisc arran de plata. Hom escoltava amb reco-

liment ple de fervor la musiqueta del sofregit fent el xiu-xiu a dins de la cassola, i les bombolles finals s'esperaven amb un tremolor a l'estómac. Les cançons no s'acabaven mai. Hom tornava amb la mà balba de pessigolles, la boca pastosa, el cap gros i enterbolinat i la carn endolcida. L'olor de romaní ho aclaria una mica tot, però feia pensar en les cuixes de les noies i en el borriçol de les galtes...

Un dia Pere Brincs comparegué a la vinya amb una escopetota de pistó al muscle. Un perdiguer melancòlic, vell i pansit, el seguia. Quan el gos veia una papallona o una llagosta, s'aturava en sec i mirava de reüll el seu amo. Després ensumava, s'espolsava les orelles amb un cop de cap, feia un saltiró per agafar la bestiola. Les cames, però, li feien figa. Queia sovint d'esquena i es posava a somicar. Després, amb els ulls perduts i humits, seguia el vol de la papallona i reprenia el camí, atuït, coixejant.

Aparentment, Pere Brincs s'armà i mantingué el gos per anar a cacera; en realitat, però, comprà l'escopeta per fer por als carrabiners que li pispaven els raïms. El gos servia per tapar el forat. La cacera no era feta per a ell: li agradava massa d'anar sobre segur i el fum de la pólvora no li deia res.

Quan els carrabiners se n'assabentaren no s'acostaren més a la vinya. Això l'entristí.

—¿I ara de què em servirà l'escopeta? —digué preocupat.

La guardava en un racó de la barraca, al punt de dalt, ben neta, amb la canana plena al costat. Cansat de veure-la tan ben penjada, decidí donar veus per vendre-la, i mentrestant s'encarà amb el gos per desprendre-se'n. Com que sentia, però, una certa afecció per l'animal, es trobà que volia i dolia. El trobà ajagut sota la figuera, ensopit i vagarós, amb l'ull perdut darrere el vol d'una mosca.

—Aquest gos —digué— sembla que li deuen i no el paguen.

—Pobret, tan vell i trist! —pensà per l'altre cantó.

Digué un apesarat «¿Què farem, Lleó?» que era una vera manifestació del seu estat d'ànim dubitatiu i indeterminat.

El Lleó, sense moure's, se'l mirà de dalt a baix, contragué una mica el llavi, tornà a ensopir-se i a l'hora de marxar anà seguint el seu amo.

Tot el camí fou una baralla entre l'egoisme i la compassió. Ara se'l mirava amb els ulls de través; ara li donava una mirada d'entendiment. Tan aviat es deia: «Aquest gos no t'agrada gens», com un «Pobre Lleó!» desolat. El gos feia el seu camí sense fer cas de res, resignat, absent. Un moment la mala bava se l'emportà i digué amb les dents estretes, una mica, però, vermell de la vergonya:

—Lleó, ets una mala bèstia; t'hauré de fer marxar a cops de rocs.

Arribats a la cruïlla dels camins, el gos s'aturà, de sobte, a quatre passes de l'amo. Se'l mirà, feu amb el cap i els ulls ben oberts una petita reverència i prengué el camí de l'esquerra. Brincs havia de prendre l'altre. El cor li feu un salt... Veié com s'allunyava, tris-tras, tris-tras, camí avall. Li va sortir un crit de la boca: «Lleó!». El gos, sense girar-se, continuà marxant. I no el veié mai més.

El fet l'aclaparà.

—Pobre Lleó, qui sap on és! —deia passant-se la mà pel clatell.

Totes aquestes escenes lamentables el posaren una mica davant d'ell mateix; i entre això, els raïms pispats, la compra de l'escopeta i tot plegat, li agafà una ràbia furiosa contra els carrabiners. No els havia pogut veure mai; ara el treien de mare. L'odi se li aguditzà quan li digué un bromista, a la barberia, que si no hi hagués carrabiners no hi hauria contraban. De vegades, de la porta de la barraca estant en veia pujar un costa amunt, amb l'arma i la capa, cercant caragols o espàrrecs. No es podia aguantar. Feia trompa amb les mans.

—Mal p...! —cridava desesperat.

El crit es perdia dolçament pel mar i per les pinedes. Encara no havia acabat de cridar que ja tenia una engruna de por al cor. Però una altra glopada de força li pujava al cap i tornava a cridar, reculant amb una mica de tremolor als genolls. I així, cridant i reculant, acabava per tancar-se a la barraca.

—Val més que no surtis de mare! —es deia acostant-se a la finestra per veure el que passava.

El carrabiner qui sap on era.

Els dies de pluja es quedava a redós. Feia un bon foc de garbons i amb unes cartes espesses feia solitaris mig endormiscat. De

tant en tant, amb el paraigua, sortia a fora. Mirava el temps i, fent el comentari, donava el tomb de la casa. La xemeneia fumava per tots quatre vents. Les glopades, el torterol de fum, a dins del qual les gotes de pluja lluien com trossos de vidre, el deixaven bocabadat.

Després, cap al tard, es calçava els esclops, tancava la barra-ca —les gallines ja eren a jóc— i enfilava la costa sota d'un gran paraigua, a sobre del qual les gotasses dels arbres botien estentòriament.

Mentre pujava, sovint la imaginació se l'emportava. Era l'hora del què farem i del què direm. Feia castells, i la vinya li semblava més ampla i més llarga. Altres vegades agafava un aire de desmenjat i no li agradava res. Els pins molls eren d'un verd obscur, les argelagues regalimaven, la terra feia olor de mort.

A dalt del coll, reposava, assegut en una pedra. Es veia tot el panorama entre dues llums i se'l veia seure com una ombra. Després reprenia la marxa. Un dia s'alçà del pedrís, es va sentir un sospir i va sortir, sobre la mar, una lluna com un formatge.